

A BUDAPESTI KERÜLETEK HALANDÓSÁGI KÜLÖNBSÉGEI

KLINGER ANDRÁS

A halandóság területi különbségeit már hosszú ideje kutatják Magyarországon. Az elemzések eddig vagy nagyobb területi egységek (megyék, újabban régiók) alapján történtek, vagy pedig településenként (egyedi községek és városok szerint). Felmerült annak az igénye, hogy a tágabb és szűkebb területi egységek mellett egy „közepes” területi egységre vonatkoztatott vizsgálat is készüljön. Erre legalkalmasabbnak a statisztikai kistérségek látszanak, amelyekre vonatkozó adatokat az előző tanulmányban ismertettük.¹ Most ugyanolyan módszerekkel a 23 budapesti kerület halandósági különbségeit elemezzük.

Módszer

A kerületekre vonatkozó halálozási adatok a Központi Statisztikai Hivatal Népesedéssziszti Adatbázisából származnak. Mivel egy év adatai – a kis számok miatt – statisztikailag nehezen elemezhetők, öt év: 1996–2000. adatait vettük a számítások alapjául. A kiválasztott öt év átlagában kiszámításra kerültek az ötéves korcsoportra vonatkozó nemenkénti halálozási arányszámok. Ezek segítségével – a kormegoszlási különbségek kiküszöbölése céljából – mindkét nemre külön és a népességre együttesen *standardizált halálozási arányszámok* kiszámítására került sor valamennyi kerületre² vonatkozóan. A standardizálás alapjául az Egészségügyi Világszervezet (WHO) világnépességre vonatkozó kormegoszlását tekintettük. Ez a népesség összetételét az alábbi módon határozza meg:

¹ A tanulmány – a vidéki kistérségek halandósági különbségeit bemutató – első része a *Demográfia* c. folyóirat 2003. XLVI. évf. 1. számában jelent meg, a 9–44. oldalon.

² A budapesti kerületek esetében az 1996–2000. átlagára vonatkozó halandósági arányokat a meghaltak, ill. a népesség lakóhelye (régibbi megnevezés szerint a bejelentett állandó lakása) alapján számítottuk ki.

1. Standard népesség kormegoszlása (WHO szerint)
Age distribution of WHO World Standard Population

Korcsoport	Standard népesség %-ban
0	1,8
1–4	7,0
5–9	8,7
10–14	8,6
15–19	8,5
20–24	8,2
25–29	7,9
30–34	7,6
35–39	7,2
40–44	6,6
45–49	6,0
50–54	5,4
55–59	4,6
60–64	3,7
65–69	3,0
70–74	2,2
75–79	1,5
80–84	0,9
85–x	0,6
Összesen	100,0

A standardizált halálozási arányszámokat a könnyebb összehasonlítás céljaira átalakítottuk *standardizált halandósági hányadossá*. Ez azt fejezi ki, hogy az adott kerület – férfi, női vagy együttes – standard halálozási arányszáma hány százaléka a budapesti átlagos standard halálozási arányszámnak. Budapest esetében a kerületi arányszámokat a fővárosi átlaghoz viszonyítottuk.

Budapesti kerületek halandósága

Budapest halandósága csak 86%-a a vidéki átlagnak. De a fővároson belül – kerületenként – nagyobbak a különbségek, mint a vidéki kistérségekben. Ha a 23 kerületet a fővárosi átlaghoz viszonyítjuk és a szint szerint öt kategóriát állapítunk meg, akkor négy olyan kerület van, amely a legmagasabb kategóriába tartozik (2), vagyis ide tartozik a fővárosi kerületek 22%-a. De csak 3 olyan kerület van, ahol igen kedvezőnek mutatkozik a halandóság. A legmagasabb kategóriájú kerületek 19%-kal haladják meg a fővárosi átlagot, a legkedvezőbb kategóriájúaké pedig 18%-kal marad alatta annak. Így a legmagasabbak halandósági szinte 45%-kal magasabb a legalacsonyabbakénál.

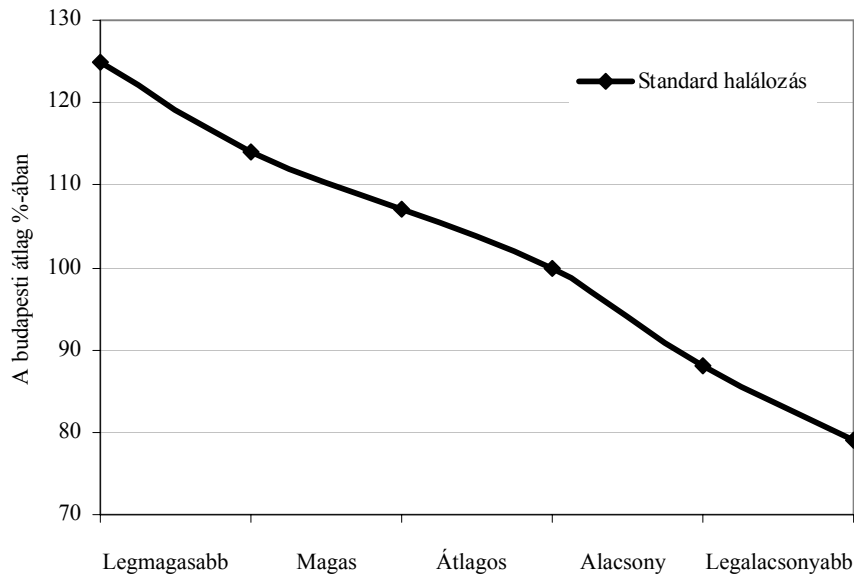
A fővárosi átlaghoz viszonyítva a 23 kerületet az 1996–2000 közötti standardizált halandósági hányados alapján az alábbi öt kategóriába soroltuk:

2. Budapesti kerületek száma halandósági szint szerint
Number of districts of Budapest by mortality level

Halandósági szint	Halandósági hányados	Kerületek száma			Kerületek %-ban		
		Férfi	Női	Összes	Férfi	Női	Összes
		halandósági hányados alapján					
1. Legmagasabb	114–125	6	4	5	26	17	22
2. Magas	107–113	3	4	4	13	17	17
3. Átlagos	100–105	5	4	4	22	17	17
4. Alacsony	88–98	5	10	7	22	45	30
5. Legalacsonyabb	79–87	4	1	3	17	4	14
Összesen		23	23	23	100	100	100

Budapest kerületei közül a legmagasabb halandóságot a VIII. kerületben találjuk, ahol a standardizált halandóság 25%-kal haladja meg a budapesti átlagot. Magas még a halandósági hányados a XX. (122%), illetve a VII. és a IX. kerületben is (118%). A legkedvezőbb a II. kerületi halandóság, ami 21%-kal a budapesti átlag alatt marad és csak 63%-át teszi ki a legmagasabb VIII. kerületinek. Kedvező még a halandósági hányados a XII., az V. és az I. kerületben is (86–87%).

A budapesti kerületekben is a férfiak mutatnak nagyobb szóródást a halandósági hányados nagysága tekintetében, mint a nők. A legmagasabb halandóságú kerületek (1. kategória) aránya a férfiaknál 26%, a nőknél csak 17%. De ugyanígy a legalacsonyabb csoportba (5. kategória) a férfiak mutatója alapján a kerületek 17, a nőké alapján pedig csak 4%-a kerül. Ezzel szemben a női mutató az alacsony (4. kategória) csoportban 45%, a férfiak 22%-os előfordulásával szemben.

I. Halandósági szintek kerületenként
Level of mortality in Budapest districts

Az eltérő megoszlások ellenére a legmagasabb értéket mutató kerületek mindkét nemnél azonosak. A fővárosi kerületek közül kiemelkedően magas a VIII. kerület halandósági hányadosa: a férfiaknál 130, a nőknél 121%-os. Ugyancsak mindkét nemnél az ezután legkedvezőtlenebb helyzet a XX. és a VII. kerületben van (a férfiaknál 124, ill. 122-es, a nőknél pedig 119-es hányadossal. De hasonlóan mindkét nemnél a legmagasabbak közé tartozik egy külső – az I. – és egy belső – a IX. – kerület, ahol a férfiak halandósági hányadosa 114, a nőké pedig ennél magasabb, 116%.

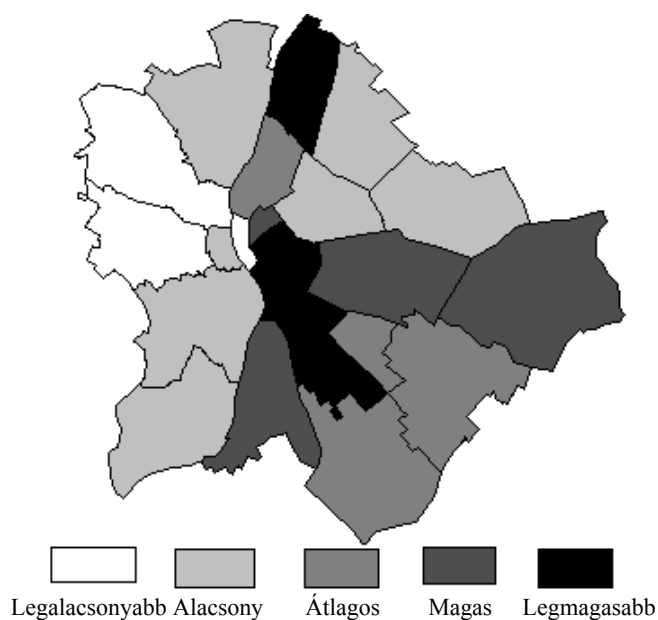
A legalacsonyabb halandóságú kerületeknél a férfiaknál a II. kerületben találjuk a legkedvezőbb mutatót (71%-ot), bár itt a nőké is a legjobb, de relatíve magasabb (84%). Hasonló irányú az eltérés a két másik igen alacsony férfi halandósági mutató esetében: a XII. és az V. kerület 79–83%-os férfi arányával szemben a nőknél 93%-os hányadost találunk. Még nagyobb a nemi differencia az I. kerületben: itt a férfiak 84%-os mutatójával szemben a nőknél csak 92%-os a standard halandósági hányados. Fordított a helyzet a XVI. és a XI. kerületben. Ezekben ui. a nők relatív halandósági helyzete jóval kedvezőbb, mint a férfiaké. A XI. kerületben a férfiak halandósági hányadosa 101, a nőké csak 92. Ugyanilyen irányú a különbség a XVI. kerületben: 93 a 89-cel szemben. Ez utóbbi mutatóval a XVI. kerület a II. kerület után a legkedvezőbb női halandósági helyzetű része a fővárosnak (megelőzve az V., a XII. és az I. kerületet).

A két szélső érték közötti különbségek is nagyobbak a budapesti kerületek között, mint a vidéki kistérségekben. Érdekes, hogy a maximum és a minimum közötti különbség a férfiaknál magasabb, mint a nőknél. Az előbbieknél a legmagasabb értéket mutató VIII. kerület hányadosa 183%-a a minimumot jelentő II. kerületinek, de a nőknél ugyanezen két kerület összehasonlításában is 144%-os a különbség.

Az egyes budapesti kerületek nemenkénti halandósági hányadosai 1996–2000. átlagában a következőképpen alakultak:

3. *Budapesti kerületek standard halandósági hányadosa (1996–2000)*
Standard mortality in Budapest districts (1996–2000)

Kerület	Standard halandósági hányados		
	Összesen	Férfi	Nő
<i>1. Legmagasabb</i>			
VIII.	125	130	121
XX.	122	124	119
VII.	118	122	119
IX.	118	125	113
IV.	114	114	116
<i>Együtt</i>	<i>119</i>	<i>122</i>	<i>118</i>
<i>2. Magas</i>			
X.	113	116	111
VI.	111	112	112
XVII.	108	107	107
XXI.	107	111	104
<i>Együtt</i>	<i>110</i>	<i>111</i>	<i>106</i>
<i>3. Átlagos</i>			
XIX.	105	106	103
XXIII.	101	104	97
XVIII.	101	99	101
XIII.	100	103	99
<i>Együtt</i>	<i>102</i>	<i>102</i>	<i>100</i>
<i>4. Alacsony</i>			
XV.	98	97	98
XXII.	96	94	96
XVI.	93	93	89
XI.	92	101	92
III.	91	91	92
XIV.	91	92	91
I.	88	84	92
<i>Együtt</i>			
<i>5. Nagyon alacsony</i>			
V.	87	83	93
XII.	86	79	93
II.	79	71	84
<i>Együtt</i>	<i>82</i>	<i>76</i>	<i>88</i>
Budapest	100	100	100

II. Standardizált halandósági hányados, 1996–2000 átlaga
Standardized mortality ratios, 1996–2000 average

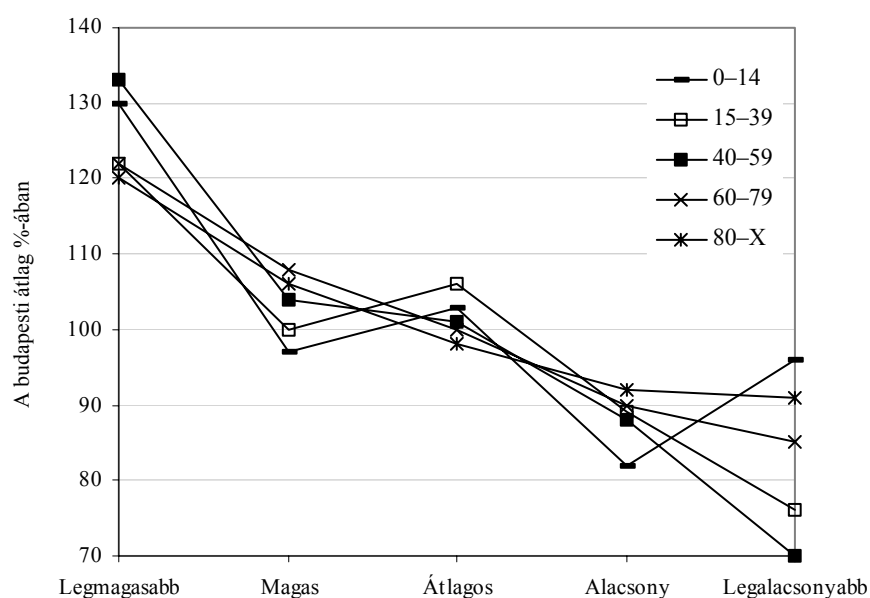
Jóval többen élnek a legmagasabb halandóságú kerületekben (a főváros népességének több mint egyötöde), mint a legalacsonyabbakéban (itt ui. csak a népesség egytizede él). A kerületek népességének megoszlása a fővárosi halandósági hányados szintje szerint a következő:

4. Budapesti kerületek népessége halandósági szint szerint
Population by mortality level in Budapest districts

Halandósági szint	Lakónépesség 2001. I. 1	
	ezer fő	népesség %-ában
1. Legmagasabb	377	21,2
2. Magas	286	16,1
3. Átlagos	295	16,6
4. Alacsony	637	35,8
5. Legalacsonyabb	184	10,3
Összesen	1778	100,0

Halandóság korcsoportok szerint

Budapest halandósága csaknem minden esetben alatta van a legalacsonyabb vidéki kistérségekben tapasztaltnál. Kivétel csupán a 15 éven aluliak korcsoportja, ahol a fővárosban 6%-kal magasabb a halandóság, mint a legalacsonyabb vidéki kistérségekben. A két mutató azonos a 60–79, és csaknem azonos a 40–59 évesek esetében. A főváros előnye a legszámtöbb a 15–39 évesek körében (14%-kal alacsonyabb, mint a legkedvezőbb halandóságú kistérségekben). De a legidősebbeknél is budapesti előny mutatkozik (9%-os).

III. Halandóság korcsoportok és kerületek szerint
Mortality by age in Budapest districts

Budapesten a kerületi különbségek még jelentősebbek a kor szerinti halandóságban. De ezek nem annyira egyértelműek, mint a vidéki kistérségekben. A legnagyobb különbség a középkorban (a 40–59 évesek körében) mutatkozik: itt a legmagasabb halandósági szintű kerületek halandósága egyharmadával haladja meg a budapesti átlagot és háromnegyedével magasabb a legalacsonyabb halandósági szintű kerületekénél.

Ezek a különbségek a csecsemő- és gyermekkorban is hasonlóak: 30, ill. 35%-osak. A többi korcsoportban (15–39, 60–79, 80 éves és idősebb) a legmagasabb szintű kerületekben az átlaghoz képest egyaránt egyötödnyi a különbség. De a legalacsonyabb szintű kerületekhez viszonyítva a fiatal

felnttörúaknál 60% feletti többlet mutatkozik, az idtörúaknál pedig 44, ill. 32%-os. A budapesti kerületek 1996–2000 közötti kor szerinti halandósága a következő:

*5. Halandóság korcsoportok szerint a budapesti kerületek
halandósági szintje szerint
Mortality by age groups by the mortality level in Budapest districts*

Halandósági szint	Százezer megfelelő korú lakosra jutó halálozás					
	0–14	15–39	40–59	60–79	80–x	Összesen*
	a budapesti átlag százalékában					
1. Legmagasabb	130	122	133	122	120	119
2. Magas	97	100	104	108	106	110
3. Átlagos	103	106	101	100	98	102
4. Alacsony	82	89	88	90	92	91
5. Legalacsonyabb	96	76	70	85	91	82
Budapest	100	100	100	100	100	100

*Standard halandósági hányados.

Halandóság halálóki csoportok szerint

Budapest és a legalacsonyabb halandóságú vidéki kistérségek az egyes halálóki csoportok tekintetében elég nagy differenciálódást jelentenek. Vannak olyan halálók, ahol Budapest helyzete rosszabb: ez leginkább az egyéb szívbetegegek miatti halandóságnál mutatkozik (14%-os többlettel), de 6%-kal magasabb a fővárosiak halandósága az emésztőszervi betegségek miatt, mint a legkedvezőbb helyzetű vidéki kistérségekben és 2–3%-os budapesti többlet mutatkozik a daganatok és az ischaemiás szívbetegegek esetében is. Ezzel szemben 29%-kal kevesebb öngyilkosság, 16%-kal kevesebb agyérbetegség miatti és 8–12%-kal kevesebb baleset miatti és légzőszervi betegség miatti halálozás jut százezer lakosra a fővárosban, mint a vidéki legkedvezőbb halandóságú kistérségekben.

Budapesten belül a kerületek halandósági különbségei sokkal nagyobbak, mint a vidéki kistérségekben. A fővárosi átlaghoz viszonyítva a legmagasabb halandóságú kerületekben 43%-kal több baleset, 41%-kal több emésztőszervi betegség miatti, ill. 36%-kal több egyéb szívbetegegek miatti és légzőszervi betegség miatti halálozás történik. Az átlaghoz mért különbség az ischaemiás szívbetegegek (17%) és az agyérbetegségek, ill. a daganatok halandósága esetében a legkisebb (22%). Az öngyilkosságok többlethalandósága 29%-os.

Még számottevőbbek a különbségek, ha a legmagasabb és a legalacsonyabb halandósági szintű kerületek adatait hasonlítjuk össze. Az előzőekben 2,2-szer

akkora az emésztőrendszeri betegségek miatti halandóság, mint az utóbbiakban, de 1,8–1,9-szeres az egyéb szívbetegségek, a légzőszervi betegségek, valamint a balesetek halandósága is. Az öngyilkosságoknál 70%-os, a daganatoknál és az ischaemiás szívbetegségeknekél 42–44%-os a halandósági többlet.

A budapesti kerületek halandóságát halálokok szerint az alábbi adatok jellemzik:

*6. Halandóság halálloki csoportonként a budapesti kerületek
halandósági szintje szerint
Mortality by causes of death by the mortality level in Budapest districts*

Halandósági szint	Százeezer lakosra jutó halálozás (standard népesség alapján)									
	Dagana t	Ischae miás	Egyéb	Agyér- beteg- ség	Légző-	Emész- tő-	Egyéb term. bet.	Bal- eset	Öngyil- kos- ság	Ösz- szes
		szívbetegség			rendszeri bet.					
a budapesti átlag százalékában										
1. Legmaga- sabb	122	117	138	122	136	141	139	143	129	119
2. Magas	105	125	103	109	81	113	92	95	124	110
3. Átlagos	97	97	116	97	100	104	98	96	115	102
4. Alacsony	93	90	83	90	96	86	90	86	82	91
5. Legalacso- nyabb	86	81	73	91	74	63	77	81	75	82
Budapest	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Érdekes annak áttekintése is, hogy milyen halálokok okozzák a halandósági többletet. Ha a legmagasabb halandóságú budapesti kerületek halálloki halandósági adatait hasonlítjuk a legkedvezőbbekével, akkor meg tudjuk állapítani, hogy melyek azok, amelyek az adott kategória többlet halandóságát okozzák.

A budapesti kerületek két szélső kategóriája között még magasabb a különbség: 57%-os. Ha ezeket a halandósági többleteket halálokok szerint kívánjuk megállapítani a következő képet, kapjuk:

*7. Legmagasabb halandóságú kerületek halandósági többlete
halálloki csoportonként
Mortality surplus in Budapest districts by groups of causes of death*

Halálok	Legmagasabb halandóságú kerületek többlethalandósága	
	A legalacsonyabb halandóságúakéhoz viszonyítva	
	százezer lakosra	százalékban
Daganat	113	21,0
Ischaemiás szívbetegség	100	18,7
Egyéb szívbetegség	107	20,0
Agyér betegség	45	8,4
Légzőszervi betegség	25	4,6
Emésztőszervi betegség	67	12,4
Egyéb természetes betegség	41	7,7
Baleset	34	6,4
Öngyilkosság	11	2,0
Összesen	537	100,0

Lényeges különbségek vannak a vidéki és budapesti többlethalalozások halálloki struktúrájában. A budapesti magas halandóságban több mint egynegyednyi a daganatok halálozásának súlya, a vidékiben csak 8%-os. Ezzel szemben az agyérbetegségek előfordulása vidéken a többlet halandóság 23%-át jelenti, Budapesten pedig csak 8%-át. Hasonló az ischaemiás szívbetegség többlet halandóságban játszott szerepe (20, ill. 19%), de már az egyéb szívbetegségé Budapesten sokkal jelentősebb (20%), mint vidéken (13%). Ugyancsak hasonlóan növeli az emésztőszervi betegségek hatása is a halandósági többletet (14, ill. 12%-át teszi ki).

Halandóság és lelki egészség

Felmerül az a kérdés, hogy a lelki egészség miképpen befolyásolja általánosságban az egészségi állapotot és ezen keresztül milyen mértékben hat a halandósági különbségekre. A Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézete „Hungarostudy/2002” vizsgálata 12 600 (ebből Budapesten 1869) főre kiterjedő, országosan és kerületekre is reprezentatív vizsgálata alapján lehetőség kínálkozik e kérdés megválaszolására. A vizsgálatban szereplő kérdések segítségével kerületenként – és így kerületi halandósági szintű csoportonként – egy 4-skálás csoportosításban megállapítható a Beck-féle depressziós index. Ennek alapján mind a megoszlásokat, mind pedig a depressziós átlagokat összehasonlíthatjuk a budapesti kerületi halandóság szintekkel. Budapest átlagos depressziós indexe jóval alacsonyabb a vidéki átlagosnál (17%-kal). Ezt az

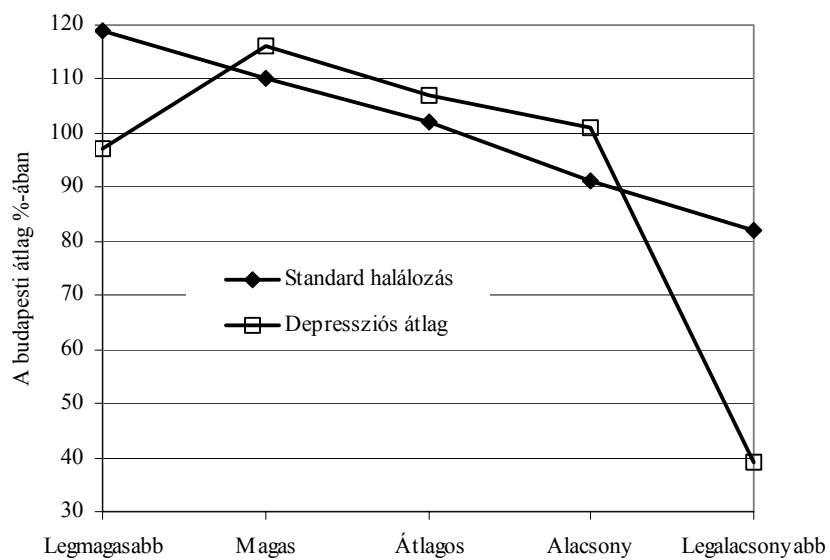
okozza, hogy magasabb (13%-kal) az egészségesek, és jóval alacsonyabb a depressziósok és a súlyos depressziósok előfordulása (egyötödével).

A budapesti kerületekben sem lineáris a halandósági szint csökkenésével a depressziós mutatók alakulása. Itt is az látszik, hogy a magas és az átlagos halandósági szintű kerületekben együttesen alacsonyabb az egészségesek és magasabb a súlyos depressziósok aránya, és emiatt megemelkedett a depressziós átlag (különösen a 2., magas kategóriánál, ahol az egészségesek aránya 93%-os és a 3., átlagos kategóriában, ahol a súlyos depressziósoké 115%-os). Ezzel szemben a legalacsonyabb halandóságú kerületekben (5. kategória) egyértelmű a depressziós mutatók alacsony szintje. Itt az egészségesek aránya a fővárosi átlagnál egyharmadával magasabb, és a depressziósok, ill. a súlyos depressziósok aránya annak csak 40–50%-a. Emiatt ebben a kategóriában a depresszió indexe csak 83%-a az átlagos budapestinek és háromnegyede a legrosszabb kategóriáénak.

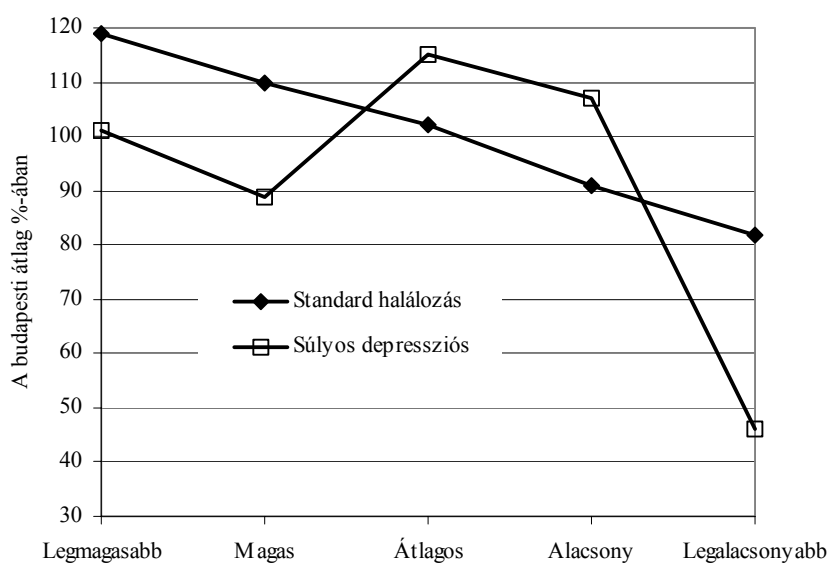
8. *A depresszió előfordulása a budapesti kerületek halandósági szintje szerint
(a Hungarostudy-2002 reprezentatív adatai alapján)*

Presence of depression according to mortality in Budapest districts

Halandósági szint	Standard halandó- sági hányados	Egészséges	Enyhe depress- ziós	Depresz- ziós	Súlyos depress- ziós	Depresz- ziós átlag
a budapesti átlag százalékában						
1. Legmagasabb	119	98	106	97	101	104
2. Magas	110	93	113	116	89	110
3. Átlagos	102	95	106	107	115	106
4. Alacsony	91	102	94	101	107	98
5. Legalacsonyabb	82	132	68	39	46	83
Budapest	100	100	100	100	100	100

IV. Halandóság és depressziós átlag kerületek szerint
Mortality and average depression index in Budapest districts

V. Halandóság és depressziós szint kerületek szerint
Mortality and very high depression in Budapest districts

Halandóság és jövedelem

Érdeemes a komplex fejlettségi mutató egyes elemeit külön-külön is elemezni. Ezek közül elsőként a *jövedelem* hatását tekintjük át. Itt a személyi jövedelem alapot képező jövedelem egy állandó lakosra jutó nagyságát vesszük alapul, 2000. évi bevallások alapján. A halandóság és a jövedelem közötti összefüggés a budapesti kerületek között is megmutatkozik. Itt még erőteljesebben látszik, hogy a legalacsonyabb halandóságú kerületekben jóval magasabb az egy főre jutó jövedelem. Ezekben a kerületekben ez a színvonal (145%) háromnegyedével magasabb, mint a legmagasabb halandóságú kerületekben (ahol csak 83%-a a fővárosi átlagnak). A vidéki kistérségekben ez a különbség a legmagasabb halandóságúak átlagos jövedelmének felénél is kevesebb.

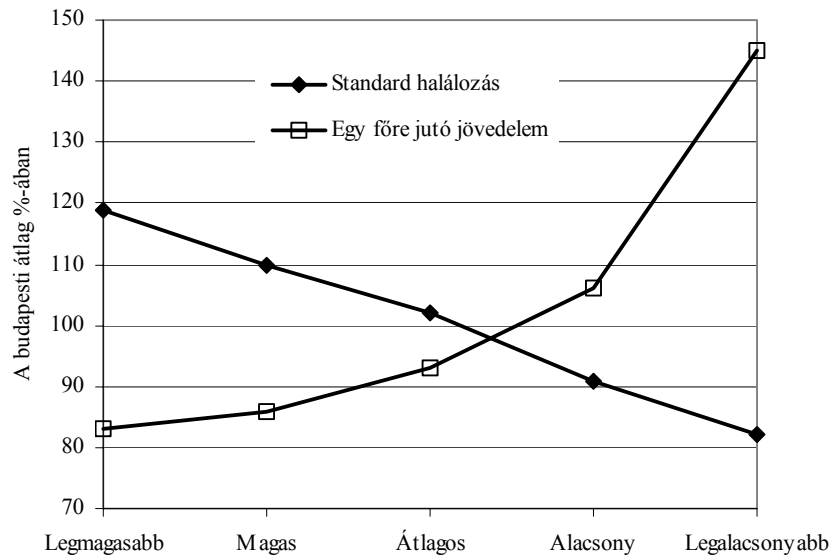
A budapesti kerületekben a halandóság és a jövedelem a következőképpen alakul:

9. Jövedelem a budapesti kerületek halandósági szintje szerint
Income in Budapest districts by mortality level

Halandósági szint	Halandósági hányados	Egy főre jutó jövedelem
	a budapesti átlag %-ában	
1. Legmagasabb	119	83
2. Magas	110	86
3. Átlagos	102	93
4. Alacsony	91	106
5. Legalacsonyabb	82	145
Budapest	100	100

A budapesti kerületek között kevesebb ellentmondás látszik a halandóság szintje és a jövedelem nagysága között. A legmagasabb haladáságú kerületek csaknem mindegyikében a legalacsonyabb a jövedelem színvonala (a VIII. kerületben csak 73, a VII. és a XX. kerületben pedig 77%-a a fővárosi átlagnak). Kis ellentmondás abban mutatkozik, hogy a IV. kerület magas (132%-os) halandósági mutatója egy átlagos jövedelemszinttel párosul.

A kedvező halandóságú kerületek közül kissé kérdéses a XI. kerület helyzete, ahol a jövedelem a fővárosi átlag 130%-át teszi ki, de a halandósági hányados csak 92%-os. Fordított a helyzet az V. kerület esetében, ahol a 84%-os standard halálozási mutató csak 113%-os egy főre jutó jövedelmi szinttel párosul.

VI. Halandóság és jövedelem kerületek szerint
Mortality and income in Budapest districts

Negatív módon jelzik a jövedelemnek a halandóságra gyakorolt hatását az adott kistérségek *szegénységi* helyzetét közvetve meghatározó mutatók. Ezek közül kettőt tudunk bemutatni:

- A munkanélküliek jövedelempótló támogatásában részesülők arányát,
- és
- A közgyógy-ellátásban részesülők arányát.

Mindkettőnél igen egyértelmű, hogy a magas halandóság nagyobb szegénységgel párosul, az alacsonyabb halandóságú területeken pedig sokkal ritkább a szegénység. Budapesten belül még nagyobbak ezek a különbségek, különösen a munkanélküliek jövedelempótló támogatása területén. Ez a legkedvezőtlenebb halandóságú kerületekben másfélszerese a fővárosi átlagnak és közel hatszorosa a legkedvezőbb halandóságú kerületének, ahol ez csak az átlagos egynegyede. A közgyógy-szer-ellátásban részesülők kerületi arányai kevésbé szóródnak: de ez az érték is több mint egyharmadával magasabb a fővárosi átlagnál a legmagasabb halandóságú kerületekben, ami azt jelenti, hogy relatíve háromnegyedével többen részesülnek ilyen támogatásban, mint a legalacsonyabb halandóságú kerületekben.

10. Halandóság és szociális támogatás a budapesti kerületekben
Mortality and social assistance in Budapest districts

Halandósági szint	Standard halandósági hányados	Munkanélküli jövedelemptlő támogatásban	Közigyógy-ellátásban
		részestül százalékban	
		a budapesti átlag százalékában	
1. Legmagasabb	119	147	137
2. Magas	110	132	119
3. Átlagos	102	100	91
4. Alacsony	91	84	79
5. Legalacsonyabb	82	26	77
Budapest	100	100	100

A jövedelem mellett – ami a pillanatnyi életszínvonalat jól jellemzi – az adott terület lakosságának életviszonyait jól jellemzik még a *vagyoni* viszonyokat meghatározó mutatók, illetve ezek hiányában a lakáshelyzet jellemzői, amelyek közül az alábbiak említhetők meg a halandósággal összefüggésben:

- épített lakások száma ezer lakosra,
- egy szobás lakások a lakott lakások %-ában,
- négy és több szobás lakások a lakott lakások %-ában,
- összkomfortos lakások a lakott lakások %-ában,
- komfort nélküli lakások a lakott lakások %-ában.

Mind az öt mutató egyértelművé teszi, hogy amennyire az alacsony jövedelem és a magas szegénység növeli a halandósági valószínűséget, úgy a jobb lakásvizonyok csökkentik azt. E mutatók mindegyike kedvezőtlenebb ugyanis a magas halandóságú kistérségekben, és a halandóság csökkenésével párhuzamosan javulnak. Így az újonnan épített lakásoknak a népességhez viszonyított aránya alapján kétszeres különbség áll fenn a legalacsonyabb és a legmagasabb halandóságú budapesti kerületek között. Hasonló differenciák mutatkoznak a legkisebb (egy szobás) és a legnagyobb (négy és több szobás) lakások aránya tekintetében. Az előbbieket kétszeres, az utóbbiaké egyharmadnyi a legkedvezőtlenebb halandóságú kerületekben a legkedvezőbbekhez viszonyítva. Relatív háromnegyednyi csak utóbbiakban az összkomfortos lakások aránya, de a komfort nélkülieké kétszerannyi.

11. Lakáshelyzet a budapesti kerületek halandósági szintje szerint
Housing situation by mortality level in Budapest districts

Halandósági szint	Standard halandósági hányados	Lakásépítés ezer lakosra	Egy szobás	Négy és több szobás	Összkomfortos	Kömfört nélküli
lakás %-ban						
a budapesti átlag százalékában						
1. Legmagasabb	119	82	150	56	72	149
2. Magas	110	39	90	106	100	96
3. Átlagos	102	94	105	97	105	120
4. Alacsony	91	111	77	106	114	73
5. Legalacsonyabb	82	172	81	163	108	73
Budapest	100	100	100	100	100	100

Halandóság és munkanélküliség

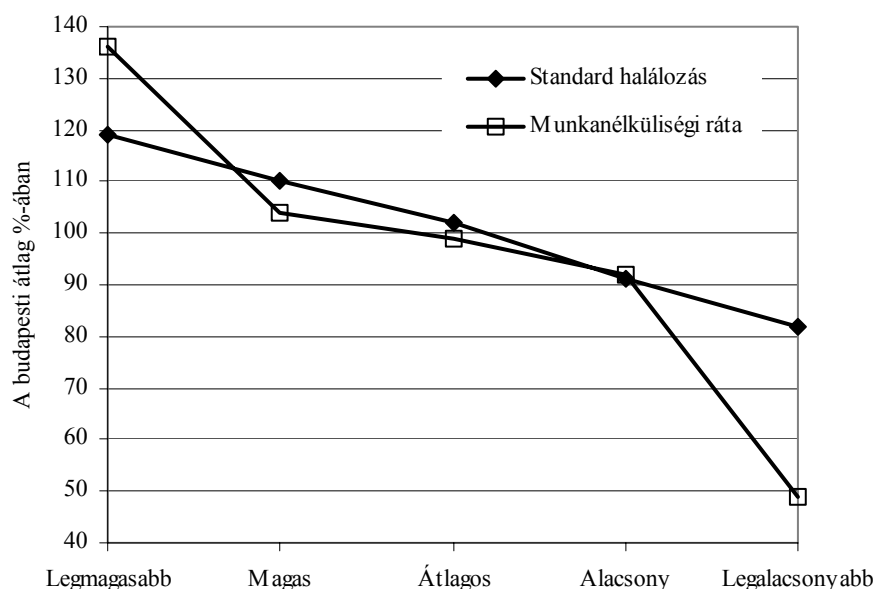
Ha nem is lehet közvetlen összefüggést találni a munkanélküliségnek a halandóságra gyakorolt hatására, de közvetett módon a munkanélküliségi arány egy általános gazdasági fejlettségi mutatóként is használható és így ennek szintje meghatározó lehet a halandóság kialakulásánál. Ezért érdemes a legutóbbi évek (2000–2001) nyilvántartott munkanélküliségi arányát összehasonlítani a halandósági hányadosával, és abból következtetéseket levonni.

Budapesten még egyértelműbb a kerületek helyzete. Szinte teljesen párhuzamos a munkanélküliségi arány visszaesése a halandósági szint javulásával. A legmagasabb halandóságú kerületekben 36%-kal magasabb a munkanélküliség a fővárosi átlagénál és közel háromszoros a legalacsonyabb halandóságot mutatóknál.

Az adatok a következőképpen alakulnak a kerületekben:

12. Munkanélküliség a budapesti kerületek halandósági szintje szerint
Unemployment by mortality level in Budapest districts

Halandósági szint	Halandósági hányados	Munkanélküli arány
	a budapesti átlag %-ában	
1. Legmagasabb	119	136
2. Nagyon magas	110	104
3. Átlagos	102	99
4. Alacsony	91	92
5. Legalacsonyabb	82	49
Budapest	100	100

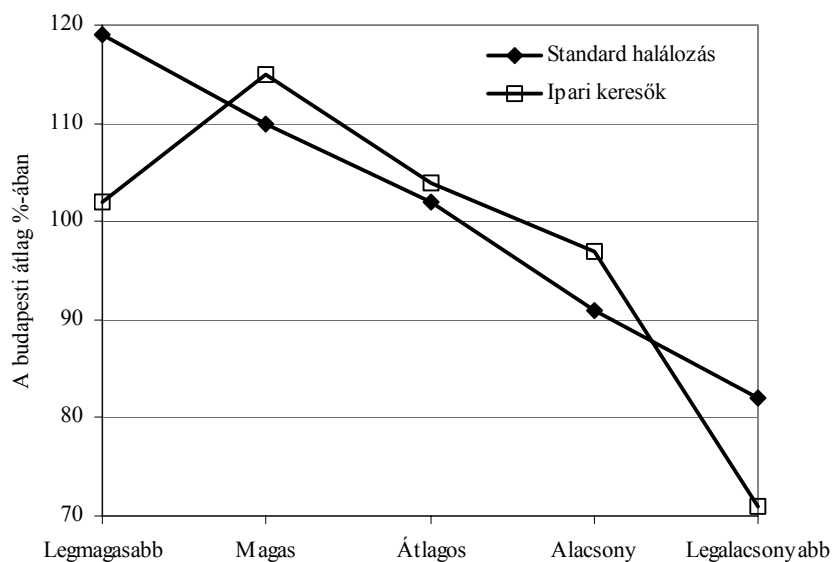
VII. Halandóság és munkanélküliség kerületek szerint
Mortality and unemployment in Budapest districts

Az egyes kerületek adataiban alig mutatkozik ellentmondás. A legmagasabb munkanélküli arányt mutató kerület (a VIII.), ahol ez a budapesti átlagos szint két és félszerese, 120%-os halandósági hányadost mutat. Igaz, hogy a 141%-os halandóságú VII. kerületben csak 117%-os a munkanélküli arány. Ugyanakkora, mint a kedvező halandóságú (87%-os) XV. kerületben.

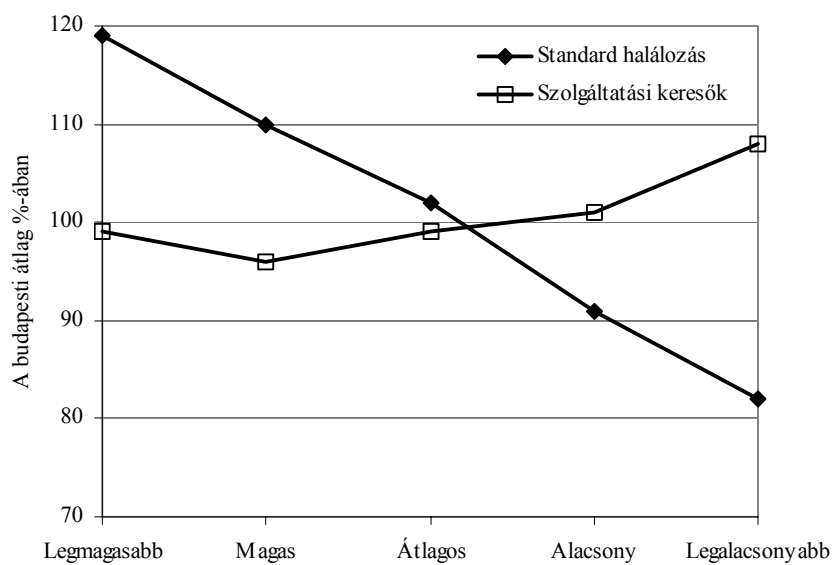
Halandóság és foglalkozási összetétel

A társadalmi különbségek okozta halandósági differenciák a foglalkoztatottak ágazati összetétele alapján is megmutatkoznak. A kistérségeket a foglalkoztatottak ágazati összetétele szembonjából három csoportba oszthatjuk:

- Mezőgazdasági ágazatba tartozók (akik alacsony fővárosi aránya miatt nehéz összefüggéseket találni)
- Ipari és építőipari ágazatba tartozók
- Szolgáltatási ágazatokba (kereskedelem, vendéglátás, szállítás, hírközlés, pénzügy, közigazgatás, oktatás, egészségügy, személyi szolgáltatás) tartozók.

VIII. Halandóság és az ipari keresők ágazati aránya kerületek szerint
Mortality and industrial activity in Budapest districts

IX. Halandóság és a szolgáltatási keresők ágazati aránya kerületek szerint
Mortality and services activity in Budapest districts

A budapesti kerületek vonatkozásában a foglalkoztatottak ágazati összetétele és a halandóság szintje között felismerhető az összefüggés. Az iparban dolgozók relatív aránya a legalacsonyabb kategóriában a fővárosi átlagnak alig valamivel több, mint 70%-a. Így a legmagasabb halandóságú kerületekben az ipari keresők aránya csak nem egészen másfélszerese a legalacsonyabb halandóságú kerületekének. Fordított a helyzet a szolgáltatási ágazatok súlya tekintetében, de itt a különbségek sokkal kisebbek.

Budapesten egyértelmű az összefüggés a foglalkozás minősége és a halandósági szint között. A magas halandóságú kerületekben a fizikai dolgozók aránya 14–18%-kal meghaladja a budapesti átlagot, de a legkedvezőbbekben csak fele annak. Így a különbség a maximális és a minimális előfordulás között több mint kétszeres. Ezzel szemben a szellemi dolgozók aránya a legalacsonyabb halandóságú kerületekben egyharmadával meghaladja a budapesti átlagot és felével a legkedvezőtlenebb halandósági helyzetben levő kerületekét.

Az összefüggések a budapesti kerületek esetében az ágazati és a foglalkozás minősége szerinti hovatartozás és a halandósági szint között az alábbiak:

13. A foglalkoztatottak ágazat és a foglalkozás minősége szerinti megoszlása a budapesti kerületek halandósági szintje szerint
Employed by branch of economy and by quality of employment
by mortality level in Budapest districts

Halandósági szint	Halandó- sági hányados	Ipari-, építőipari	Szolgálta- tási	Szellemi	Fizikai
		ágazatban		foglalkozású	
		foglalkoztatottak a budapesti átlag %-ában			
1. Legmagasabb	119	102	99	91	114
2. Nagyon magas	110	115	96	88	118
3. Átlagos	102	104	99	98	111
4. Alacsony	91	97	101	105	93
5. Legalacsonyabb	82	71	108	133	51
Budapest	100	100	100	100	100

Halandóság és iskolai végzettség

A budapesti kerületek iskolai végzettségi különbségeit az alábbi arányokkal mérjük:

- Legalább az általános iskola 8. osztályát végezte a 15 éves és idősebb népesség %-ában
- Legalább befejezett középiskolai végzettségű a 18 évesek és idősebbek %-ában
- Befejezett felsőfokú végzettségű a 25 évesek és idősebbek %-ában
- Átlagosan elvégzett osztályok száma.

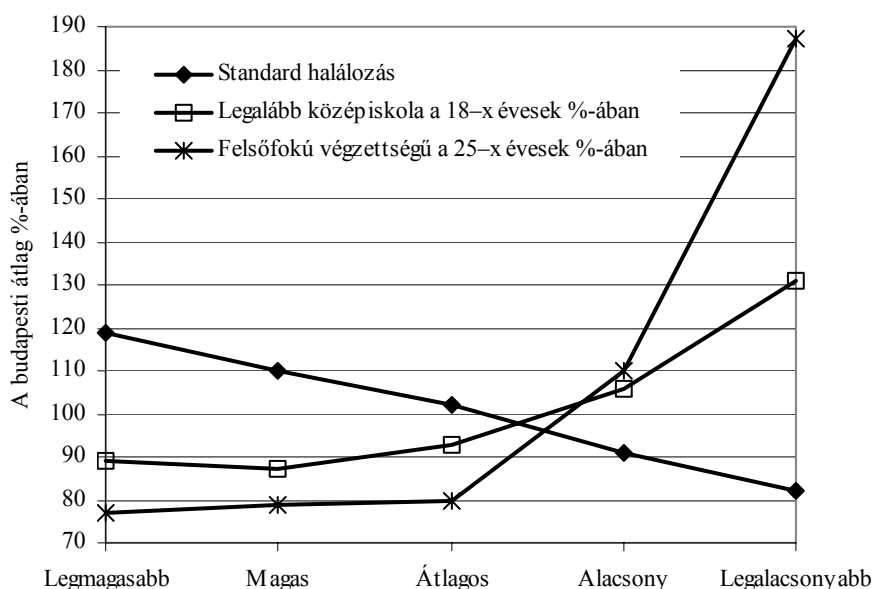
A budapesti kerületek esetében az általános iskolai végzettség olyan nagy arányú mindenütt, hogy a halandósági szint tekintetében a különbségek alig mutatkoznak (a magasabb halandóságú kerületeknél ez a mutató a budapesti átlag körül, a legalacsonyabb halandóságúak esetében annál 2%-kal magasabb értékben helyezkedik el). Jóval erősebb az összefüggés a közép- és még inkább a felsőfokú végzettségük esetében. A 18 évesek és idősebbek körében a legalább középfokú végzettség aránya csak a budapesti átlag 88–89%-át teszi ki a két legalacsonyabb halandósági szint esetében, ugyanakkor a legkedvezőbb halandósági szintű kerületekben annál 31%-kal magasabb. Így a legalacsonyabb és a legmagasabb halandósági szintek között közel 50%-os különbség mutatkozik a középfokú végzettség tekintetében. Még jelentősebb az összefüggés a felsőfokú végzettségük esetében (a 25 éves és idősebb népességben). Ez a legmagasabb halandóságú kerületekben csak a budapesti átlag 70–77%-át teszi ki, ugyanakkor, amikor a legalacsonyabb halandóságú kerületekben annál 88%-kal magasabb.

Így a maximum, több mint két és félszerese a minimumnak. A 25 éves és idősebb népesség átlagosan elvégzett osztályszáma tekintetében hasonló irányúak, de kisebbek a különbségek. A három legmagasabb halandósági szintű kerületben ez 3–5%-kal alacsonyabb a fővárosi átlagnál, a legalacsonyabb halandóságúban pedig 15%-kal magasabb annál. A két szélső érték között egyötödnyi különbség mutatkozik.

A legmagasabb iskolai végzettség és a halandósági szint közötti összefüggések a budapesti kerületekben az alábbiak:

*14. Legmagasabb iskolai végzettség a budapesti kerületek
halandósági szintje szerint
Highest educational level by the mortality level in Budapest districts*

Halandósági szint	Halandósági hányados	Legalább 8 osztályt végzett a 15–x	Legalább középfokú végzettség a 18–x	Felsőfokú tanintézetet végzett a 25–x	Átlagos osztályszám (25–x)
		évesek %-ában a budapesti átlag %-ában			
1. Legmagasabb	119	99	89	77	96
2. Nagyon magas	110	100	87	79	95
3. Átlagos	102	100	93	80	97
4. Alacsony	91	101	106	110	102
5. Legalacsonyabb	82	102	131	187	115
Budapest	100	100	100	100	100

X. Halandóság és iskolai végzettség kerületek szerint
Mortality and level of education in Budapest districts

Halandóság és etnikum

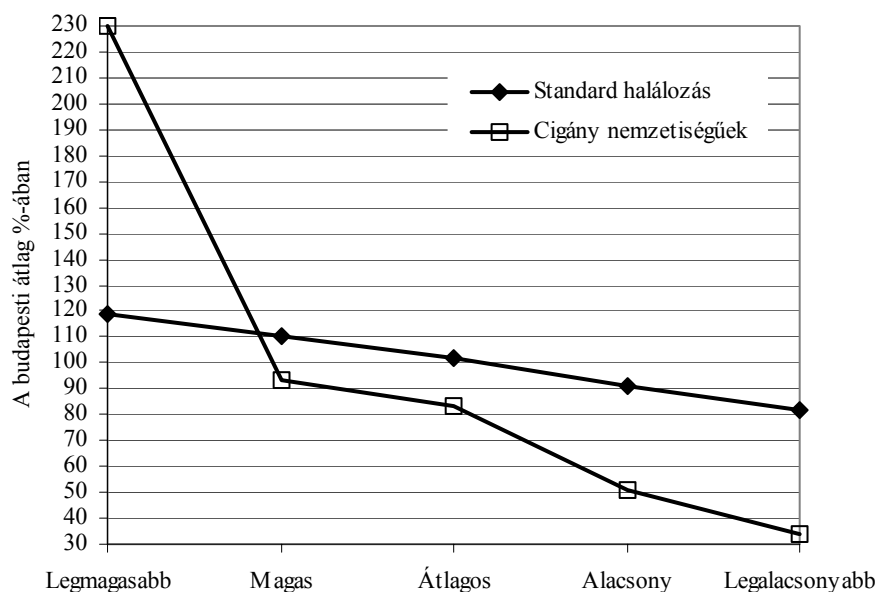
Az etnikai hovatartozás és a halandóság összefüggése szintén társadalmi differenciákat takar. Magyarországi vonatkozásban a cigány (roma) nemzetségekhez tartozók területi aránya az, amely hozzájárulhat a halandósági különbségek megmagyarázásához. Bár a legutóbbi – 2001-es – népszámlálás során is a cigány nemzetiséget vallók aránya alatta maradt a cigányság valószínű számának, mégis a jelentős területi különbségek, illetve ezeknek a halandósági szinttel való nagymértékű összefüggése érdekessé teszik a vizsgálatot.

Budapesten még egyértelműbb a halandóság és a cigány népesség aránya közötti összefüggés. A fővárosban lényegében csak a legmagasabb halandóságú kerületekben találunk számottevőbb cigány (roma) nemzetiségű népességet, ahol ezek aránya 2,3-szerese a fővárosi átlagnak. Ugyanakkor a legalacsonyabb halandóságú kerületekben csak annak egyharmadát éri el.

A fővárosi kerületekben a cigány nemzetiségűek aránya és a halandósági szint között az alábbi összefüggések mutatkoznak:

*15. Cigány nemzetiségűek aránya a budapesti kerületek
halandósági szintje szerint*
Share of gypsies by mortality level in Budapest districts

Halandósági szint	Halandósági hányados	Cigány (roma) nemzeti- ségűek aránya a buda- pesti átlag %-ában
1. Legmagasabb	119	230
2. Nagyon magas	110	93
3. Átlagos	102	83
4. Alacsony	91	51
5. Legalacsonyabb	82	34
Budapest	100	100

XI. Halandóság és a cigány nemzetiségűek aránya kerületek szerint
Mortality and gypsy nationals in Budapest districts

Halandóság és kormegoszlás

A területi kormegoszlási különbségeket már eleve kiküszöböltük, amikor alapul a standard halandósági hányadost fogadtuk el. De a területi kormegosz-

lás különbségeit a halandósági szint meghatározásánál független változóként is felhasználhatjuk.

Az egyes kerületek kor szerinti összetételét három nagy korosztályban vizsgáljuk:

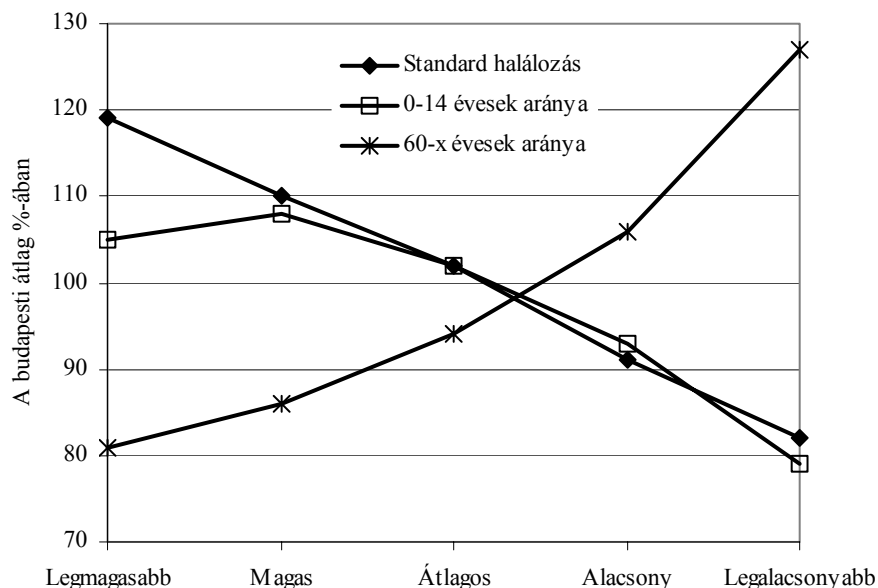
- *Gyermekekoriak*: 0–14 évesek,
- *Munkaképes korúak*: 15–59 évesek,
- *Öregkorúak*: 60 évesek és idősebbek.

Budapesten jóval alacsonyabb (egynegyedével kevesebb) a gyermekekoriak aránya, mint vidéken, az öregkorúaké pedig magasabb (7%-kal). A budapesti kerületek között sokkal jelentősebb a halandósági szint szerint a kormegoszlási különbség, mint a vidéki régiókban. A gyermekekoriak aránya a magas halandóságú kerületekben egyértelműen magasabb, mint az alacsony halandóságúakéban. A különbség a maximum és a minimum között több mint egyharmados. Ezzel természetesen fordított a helyzet az időskorúak esetében. Itt a legkedvezőbb halandóságú kerületekben a 60–x évesek aránya majdnem másfélszer annyi, mint a legmagasabb és a magas halandóságú kerületekben. Mindez azzal az eredménnyel is jár, hogy a magas és az átlagos halandóságú kerületekben a munkaképes korúak aránya valamivel magasabb, a kedvező halandóságú kerületekben viszont alacsonyabb. A különbség azonban nem jelentős: a maximum 8%-kal haladja meg a minimumot.

A budapesti kerületekben a halandósági szint és a kormegoszlás közötti összefüggések az alábbiak szerint alakulnak:

16. A népesség kormegoszlása a budapesti kerületek halandósági szintje szerint
Age distribution of the population by mortality level in Budapest districts

Halandósági szint	Halandósági hányados	0–14	15–59	60–x	0–14	15–59	60–x
		évesek aránya a budapesti átlag %-ában			évesek aránya az össznépesség %-ában		
1. Legmagasabb	119	105	102	81	14	65	21
2. Nagyon magas	110	108	103	86	14	66	20
3. Átlagos	102	102	102	94	13	65	22
4. Alacsony	91	93	99	106	12	63	25
5. Legalacsonyabb	82	79	95	127	10	60	30
Budapest	100	100	100	100	13	64	23

XII. Halandóság és kormegoszlás kerületek szerint
Mortality and age structure in Budapest districts

A kormegoszlásban mutatkozó különbségeket – a halandósági szint különbsége mellett – erősen befolyásolják a születési arányok különbségei is. De e termékenységi színvonal eltérései független változóként is felfoghatóak. Szoros ui. az összefüggés a születési arányszám és a standard halandósági szint között. Általánosságban a kedvezőtlen halandóság az átlagosnál valamivel magasabb élveszületési aránnyal párosul. Hasonló a helyzet – nagyobb differenciákkal – a fővárosban is: Itt a legmagasabb halandóságú kerületek élveszületési arányszámai közel egynegyedével magasabbak az átlagosnál és több, mint kétötödével több, mint – a 86%-os értéket jelentő – legalacsonyabb halandóságú kerületekben.

A magasabb halandóságú területek „fiatalabb” kormegoszlását befolyásolják az eltérő termékenységi viszonyok is. A 2001-es népszámlálás alkalmával mért befejezett termékenységi szint (a száz 45–49 éves nőre jutó született gyermekek száma) magasabb a kedvezőtlen halandóságú területeken. Hasonló a helyzet a budapesti kerületekben is. Itt a termékenységi szint a magas halandóságú kerületekben 7%-kal van a fővárosi átlag felett (de a legmagasabbakban csak 1%-kal). A legkedvezőbb halandósági helyzetű kerületekben élő nők gyermekszáma 6%-kal marad el a fővárosi átlagtól és 12%-kal a maximális szint alatt.

Összefoglalás

Ha a kerületek halandóságára gyakorolt különböző társadalmi-gazdasági jelenségek egyenkénti hatását kívánjuk egy mutató segítségével jellemezni, akkor erre a legalkalmasabb, ha a standard halandósági hányados nagysága és az adott jelenséget jellemző mutató kistérségi alakulása közötti korrelációs együtthatót számítjuk ki (*Pearson* módszerével). E szerint a kerületek halandósági mutatóit – csökkenő sorrendben – az alábbi mutatók határozzák meg (a negatív korrelációs együttható azt jelzi, hogy az adott mutató alacsonysága magas halandóságot eredményez, a pozitív érték pedig azt, hogy a mutató magas értéke magas standard halandóságot eredményez). A felsorolásban csak a 100%-os szignifikanciával rendelkező összefüggések szerepelnek.

17. Korrelációs együtthatók a halandósági szint és egyes társadalmi-gazdasági mutatók között

Correlation indices by mortality and other socio-economic indices

Mutató	Pearson korrelációs együttható a standard halandósági hányadossal	
	+	–
1. Elvégzett átlagos osztályszám		-,900
2. Emésztőrendszeri betegségben meghaltak	,888	
3. Fizikai foglalkozásúak aránya	,878	
4. Szellemi foglalkozásúak aránya		-,878
5. Munkanélküli arány	,839	
6. Daganatos betegségben meghaltak	,813	
7. Cigány nemzetiségűek aránya	,772	
8. Öngyilkosságban meghaltak aránya	,722	
9. Balesetben meghaltak aránya	,642	
10. Ischaemiás szívbetegségben meghaltak	,633	
11. Depressziós átlag	,538	
12. Szolgáltatásban dolgozók aránya		-,527
13. Ipar-építőiparban dolgozók aránya	,515	
14. Összkomfortos lakások aránya		-,426
15. Tartós munkanélküliek aránya	,371	
16. Átlagos gyermekszám	,362	
17. Jövedelem egy főre		-,320
18. Légzőrendszeri betegségben meghaltak	,306	

Megállapítható, hogy a legmagasabb 18 – szignifikáns – korrelációs értéket jelentő társadalmi-gazdasági mutató közül 13 olyat találtunk, ahol az összefüggés negatív, vagyis ennek növekedése ellentétes módon (vagyis a halandóságot

rontó tényezőként) alakul a standard halandósági hányadosával, és csak 5 olyat, amelynek növekedése csökkentően hat a halandóság szintjére.

Tárgyszavak:

Halandóság
Társadalmi differenciálódás
Területi elemzés

MORTALITY DIFFERENCES OF THE DISTRICTS OF BUDAPEST